

zakra, melyeket le kell égetni'. Ki fogja e rémségek küszöbén sorsunat vállalni? Reformszavaktól hangos a levegő, s újból divat lett köztünk a Széchenyi-póz... Itt is, ott is föltartják ujjukat, mint a szeleburdi stréber az iskolában... Csodálkozom és ijedtség fog el" — írja *Babits*. *Babits* Széchenyi arcképe, *József Attila* bevezető Ódája és *Málnási Ödön* Werbőczije adják meg a kötet jelentőségét.

BIRÁLATOK I K

OSWALD SPENGLER

A gyászbeszédék és méltatások, melyek Spengler halála alkalmából most napvilágot láttak olyanok, mintha nem is egyugyanazon személyről szólnának. Mintha számos Spengler élt volna, akik közül az egyik költő, a másik filozófus, a harmadik történelmi szaktudós, igazi porosz iskola-mester, a negyedik véresszájú demagóg politikus... És nem is úgy áll a dolog, hogy a megemlékezések a megemlékezők saját világnézete és temperamentuma szerint méltatják Spengler érdemeit és alkotásait, nagyitva és torzítva a valóságot, hogy az illető világnézet vagy temperamentum maradjon, mint győztes a porondon. Hanem valóságos, immanens ellentétekről van szó, melyek annyira külön sikokon mozognak, hogy még jóval nagyobb koncepciójú egyéniségben sem teljesedtek volna szintézissé, mint amilyen Spengler volt.

Történelembölcseletet ír, azaz multban és jelenben élő *embertársai*, a te-k cselekedeteiben igyekszik törvényszerűséget felfedezni s emellett szubjektív idealista, solipsista, azaz számára csak az én az egyetlen valóságos.

A nyugati világ *alkonyáról* beszél, korának, társadalmának feltartóztathatatlan pusztulásáról, — ugyanekkor a német nép, a német imperializmus optimista ébresztőjévé, messzehangzó harsonájává válik.

A fasizmus előhírnöke, elméleti megalapozója, — s ugyanakkor hajbakap a diadalmas fasizmussal.

Szubjektív idealizmusa egyszerű és világos, de nem következetes. Mindjárt előljáróban kijelenti, „a történelem összessége és a természet is a maga egészében, úgy az egyik, mint a másik csak jelenség”, (Der Untergang des Abendlandes 10. o.) „az egész világmindenség személyes élmény és az igy-és-nem-máskép'-létében az emberi tudattól függ.” (U. o.) Ez az ismeretelméleti felfogás kísért az egész filozófiatörténeten át. Legfőbb érdeme e felfogásnak a következetesség, olyannyira, hogy Kant sem tudott elkészülni vele és haragjában a bölcselet szégyenének nevezte. Nem cáfolat természetesen a Feuerbaché sem, mely szerint a különböző nemek jelenléte igazolná, hogy az éntudaton kívül más létező is van. A formális logikai cáfolat, melyet legújabbán Karl Bücher szorgalmaz, szintén nem vezet; célhoz. Nem ölte meg a Materialismus und Empiriokriticismus sem, de kimutatta a gyakorlati abszurditását, amennyiben az egész emberi élet és annak objektív megnyilvánulásai, társadalom, gazdaság, ideológiák, stb., azon az előfeltételezésen épül, hogy nem az emberi öntudat termeli a külső valóságot, hanem a külső valóság tényei hatnak az emberi tudatra, — és egyben feltárta az elmélet szociológiai alapjait. Nem ölhette meg, mert hiszen a polgári gondolkodás társadalma lefelé haladó periódusában mindinkább elhagyja a materiális lét

alapjait, idealizmusba csap át, — már pedig az idealizmus, ha következetes vagy teológiába vagy solipsizmusba megy át.

E következetesség elvitathatatlan Berkeleytől, Fichtetől, Machtól, Avenariustól, de nem lehetett az Spenglernél, aki az ismeretelméleti szubjektív idealizmus álláspontjáról akarta felfedezni a történelem törvényszerűségét. A polgárság említett klasszikus bölcseleti nem mondtak ellent önmaguknak, amikor többé kevésbé elismerték a természet jelenségeinek bizonyos rendjét, interpretálhatták a kauzalitás elvét úgy, hogy az bár a szubjektív öntudat terméke, mégis aszerint rendeződik a jelenségek világa. A történelmi eseményeket azonban mindezekig nem sikerült az egyéni tudat által termelt kategóriákba rendezni s így kénytelen Spengler áttörni szubjektív idealizmusának korlátait, és ezáltal transzcendenssé, sőt misztikussá válik. Így jut el a „sors” fogalmához és az „analógia” módszeréhez.

Spengler ugyanis azt vallja, hogy „az ok és okozat szükségszerűségén kívül... az életben még a sors organikus szükségszerűsége is... a legmélyebb és legbensőbb bizonyosság ténye” (u. o. 9.) s bár fogalmazásában igyekszik hangsúlyozni a sors fogalmának a bizonyosság bensőséges érzésétől való függését, mégis kétségtelen, hogy a sorsnak ez a fogalma már fölötte van az egyéni öntudatnak, sőt fölötte van a köz-tudatnak is és nem egyéb, mint az isteni gondviselés. Nem véletlen, hogy a polgárság ez utolsó történetfilozófusa ugyanoda jut el, mint az első, de *ahogy* eljut, abban benne van az egész polgárság sorsa. Mert *Vico* „divinitasa” többé nem a teológiai gondviselés, hanem olyan fogalom, amelynek mint „történelmi tény”-nek a megalapozása éppen az ő *Scienza Nuova-jának* a feladata. És bármennyire működjék is ez a divinitas, mégis az emberek lényük természetének megfelelően és *társadalmi szükségleteiket követve alakítják történelmüket*. Ezzel szemben Spenglernél a sorsfogalma elveszti minden konkrét tartalmát, misztikus, teológiai fogalommá válik, s az a bizonyos „legbensőbb bizonyosság” nem egyéb, mint a vallásos hit. *Vico* a történelmet lehozta a feudális egekből a polgári földre. Spengler kénytelen megint kirugni maga alól ezt a földet, mert az már többé nem a polgárság történelmének szintere.

Spengler a maga szemléletét a „történelem kopernikánusi felfogásának” nevezi, valószínűleg onnan kiindulva, hogy ő a földön végbemenő történelmi eseményeket a sors, mint nap körül forgatja. Talál a hasonlat abban is, hogy ugyanúgy, ahogy Kopernikus a relativitás elvét érvényesíti, amikor kimutatja, hogy a dolgok mozgása sok esetben azon alapszik, hogy mi mozgunk, ugyanúgy Spengler is, amikor kinyilvánítja, hogy „az emberiség... üres szó... fantom”, — és kulturák, népek, nyelvek, igazságok, istenek csak virágzók és hanyatlók vannak, akkor szkepticizmusa mellett, melyről még lesz szó, a teljes relativizmusba keveredik. Ezzel azonban még is szűnik kopernicizmusa. Így elsősorban nehéz felfedezni Spenglernél a természet „sagacitas”-áról, bölcsességéről való meggyőződését, hogy t. i. az mindig a „legegyszerűbb utat” választja, amely pedig Kopernikusnak a döntő motívumot szolgáltatva a heliocentrikus világkép megalkotásánál. Spenglernél úgy a természet, mint a történelem vak, minden, ami történik, a sors mechanisztikus, fatalisztikus rendje szerint megy végbe és hogy milyen ez a rend, mi a dolgok egymásutánja, amit „törvénynek” nehéz lenne nevezni, azt az analógia módszerével igyekszik felfedezni.

A logika hagyományos tudósai nem egyszer kimutatták, hogy az analógia nem hozhat teljes megismerést, viszont minden kezdődő tudomány áthalad ezen a perióduson, amelynek valójában az a rejtett ismeret-

retelméleti alapja, hogy a megismerés az ismeretlennek az ismertre való vonathozásban áll. Holott ez az analógikus megismerés tulajdonképpen öncsalás, a hasonlóságnak azonossággá való deklarációja. Ez tette lehetővé, hogy elméletek végső eredményekként tűnhettek fel, vagy ilyenre való jogot vindikálhattak maguknak. S mindaddig, amíg újabb eredmények nem szorították hátrébe ezeket az analógiákat, amíg előbbi analógiákkal szemben plauzibilisabbnak, találóbbnak látszottak, amíg bizonyos szociális tartalmat fejeztek ki, addig meg is volt a létjogosultságuk. Az államelmélet Leviáthánokból és egyéb szörnyetegekből indult ki, a természettudomány Thales vizéből kelt ki és az alkimiából kémia lett. De mit szólunk Spenglerhez, aki a marxi történettudomány kémiaiájából, a társadalom mozgató erőinek, törvényszerűségeinek exakt felismerése után találó és kevésbé találó analógiákból történelmi alkimiát csinál, mondván, hogy a világtörténelem önálló, egymástól független, egymásfűt után következő „kulturákból áll”, mint az országút fái, és ezek a kulturák teremnek, növekednek, virágzanak, majd elhervadnak és elpusztulnak, mint a fák az országúton?

Nem azt mondjuk, hogy Spengler költő volt, aki a költő szuverén jogán átköltötte, maga képére formálta az egész történelmet, úgy rakosgatván önkényesen a kultúra egyes darabjait álmai palotájává, mint gyerekek a kockaköveket; azt se mondjuk, hogy szűkkörű vidéki tanár volt, aki szakmájából, a matematikából és fizikából át-átrándult neki merőben idegen területre. Ellenkezőleg, azt állítjuk, hogy ezzel a tudománytalan analogizmussal, ezzel a történelmi dilettantizmussal határozott célja volt, egy egészen pontos és döntő funkciót akart betölteni.

S ennek a célnak, ennek a funkciónak alárendelt mindent, — még Saját elméletét is. Mert a „Nyugat alkonyának” elmélete nem az igazi elmélet, nem ennék kimutatása a végső célja, ez csupán eszköz nála, hogy szembeszögezhesse, annál élesebben és határozottabban igazi pozitív mondanivalóit. Nincs tévesebb, mint Spenglert spektikusnak és pesszimizmistaának itélni. Skeptikus és pesszimizista Nyugateurópával szemben, de nem az északi nép jövőjével szemben. Az Untergang des Abendlandes a vilmosi külpolitika filozófiai lecsapódása és amikor e külpolitikának az ágyúit elhallgattak, ott áll Spengler a maga elméletével, amely az egész világ történetével akarja igazolni, hogy a német vereség csak pillanatnyi epizód, jelentéktelen látszat, mert végeredményben, a társadalombiológia töretlen és feltartóztathatatlan törvényei szerint a győztesek pusztulnak és Nyugat lehanyatlásával új kulturperiódus kezdődik, melynek hordozója az északi, germán nép.

A német imperializmus ez elméleti kifejeződése igen alkalmasnak bizonyult a győztes hitlerizmus kezében is léte és politikája igazolására. S hogy mégis a nemzetiszocializmus csak ezt az elméletet vette át, de nem magát Spenglert, aki elméletének konzekvenciáit a maga módján akarta levonni, az főleg a faj fogalmának különböző interpretációjából következett. Spengler szerint ugyanis nem a faj, hanem az emberiség — állatani, biológiai fogalom. Nem a faj határozza meg a történelmet, hanem a „szellem”, amely mint egy-egy kulturperiódus tényezője jelentkezik. S amikor előnyt ad a fausti szellemnek az antik görög apollói szellemével szemben, az egyiptominak az indussal és arab mágikussal szemben, akkor megtöri a hitferi árja faj magasabbrendűségének vonalát. De ha a két felfogás közti ellentétet és azt a vitát tekintjük, melyet a hivatalos nemzetiszocializmus Spengler utolsó könyvének, a *Jahre der Entscheidung-nak* a megjelenésekor megrendezett, azt kell látnunk, hogy Spengler nemzetiszocialistább, mint maguk a nemzetiszocialisták. Mert

a hitlerizmusnak tömegbázisa megteremtésében valóban alkalmasabb volt az árjaelmélet, mint a spenglerizmus. A nem-árják kikapcsolása a német birodalom gazdasági és szellemi életéből azonban természetesen nem sokat változtatott ezen a gazdasági és szellemi életet aminthogy azok befolyásának feltűlése nem is volt egyéb, mint taktikai, agitációs eszköz. A német imperializmus azonban most új feladatok előtt áll, és ehhez kevés és alkalmatlan az árja-nemárja ellentéten felépülő ideológiai előkészítés. Sakkal alkalmasabb erre a spenglerizmus, mely az új szellem hordozójának a német népet tekinti és amely szellem csak akkor érvényesülhet, ha legyőzi az európai munkásság és a gyarmati szines fajok forradalmi szellemét. Ebben a szellemben jelöli meg az új szellem igazi ellenségeit és az európai munkásság és a gyarmati szines népek szintézisét, azaz Németország Erzfeind-jét az oroszban véli felfedezni, melyet a pontosság kedvéért „szines faj”-nak deklarálni, szemben a „magas faji sajátosságokkal” rendelkező japánokkal, akik éppen e sajátosságok révén könnyen elkészülhetnek az előbbiekkal.

Amint látszik tehát, hamarosan kitisztulnak a hitleri külpolitikai vonalak is, és egyre inkább hozzásimulnak a spenglerizmushoz. S nem kétséges, hogy a hitlerizmus ma már minden vita és fenntartás nélkül vallja Spengler konkluzióit: „A világalalomért folyó harc még csak most kezdődött. Ezt a harcot erős emberek fogják egymással megvívni. Ne lennének közöttük németek is?” (Jahre der Entscheidung, 57. o.)

A GYERMEKÉVEK SZEXUALITÁSA. Sándor Pál Székely Bélának, a freudi peda-

gógia egyik magyarországi uttörőjének új könyvével kapcsolatban mindjárt előljáróban meg kell állapítanunk, hogy mentes minden olyan túlzott népszerűsködéstől, melynek szexuális témáról lévén szó, oly nagy a kísértése és jó üzletnek bizonyulván, Magyarországon utóbbi időben még a „baloldalon” is oly nagy a divatja. Népszerű ez a könyv is, mint idő- és témabeli elődje, *A te gyereked* c. könyv, — de nem a szenzációkeresésben, a különös, feltűnő, a nemi nyomorra spekuláló motívumok kihangsúlyozásában, hanem csak annyiban, hogy közérthető és nem vindikál magának új tudományos módszereket, saját felfedezéseket. Ennek ellenére tudományos, azaz átérzi mondanivalója iránti felelősségét, mélyreható a problémának és bizonyít. Viszont nem marad meg a puszta elméletnél, nemcsak beszámol, hanem igyekszik is meggyőzni és rábírnai az olvasót, hogy elismerje gondolatmenete belső igazságát és levonassa vele a konzekvenciát is. Az elmélet és gyakorlat egységét szemlélhetjük példás intenzitással ebben a könyvben, írója tehát nemcsak jó író, aki világosan, témáját és anyagát uralva, áttekinthetően fejt ki mondanivalóit, hanem jó pedagógus is.

A jó pedagógus az, aki bátor kézzel nyul bele a tradicionális pedagógia osztályfoglaltságokkal, álerkölcscsel, nemzedék-féltékenységgel terhelt dzsungelébe, s bár mindig tapintatos és legkevésbé sem durva, de határozott és kiméletlen, amikor előítéletektől szabadít meg, káros illúziókat rombol szét és transcendens érdekeket leplez le. És Székely Béla teljességgel ilyen. Jó pedagógus-volta azonban nem merül ki e negációkban. Célja nemcsak az, hogy visszautasítsa a tradicionális nevelési irányt, amelyről kimutatja, hogy hazugságon épül és beteggé, neurotikussá teszi a gyermeket, — hanem az is, hogy megmutassa az utat, amelyen a pedagógus eljuthat oda, hogy „boldogabb embersort nevel, mint ő maga volt.”

Székely Béla kétségkívül híve annak a felfogásnak, hogy bár az emberek a körülmények és nevelés termékei, de mivel a körülményeket éppen az emberek változtatják meg, tehát a nevelőt is nevelni kell. Ez a felfo-